

ZAMONAVIY TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI

Muallif: Usmonov Oyatulla Yoldoshali o'gli
Universitet nomi: Fargona Davlat Texnika Universituti
Email: oyinlar77@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim va pedagogika tushunchalarining o'zaro bog'liqligi, pedagogik jarayonning tarkibiy qismlari hamda zamonaviy ta'lim tizimida samarali o'qitishni ta'minlovchi metodik yondashuvlar tahlil qilinadi. Ta'limning maqsad, mazmun, metod, vosita, baholash va natija kabi elementlari yagona tizim sifatida ko'rib chiqilib, pedagogikaning nazariy va amaliy vazifalari yoritiladi. Shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, interfaol metodlar, refleksiya, kompetensiyaviy ta'lim va pedagogik muloqotning ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqotda tahlil, qiyoslash, umumlashtirish va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Natijada pedagogik faoliyat samaradorligi o'quvchi faolligi, o'qituvchi mahorati hamda ta'lim muhiti o'rtasidagi uyg'unlikka bog'liq ekani ko'rsatildi. Maqola ta'lim jarayonini ilmiy asosda loyihalash, dars sifatini oshirish va pedagogik qarorlarni asosli qabul qilishda nazariy-metodik manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, pedagogika, didaktika, pedagogik jarayon, interfaol metodlar, kompetensiya, baholash, pedagogik mahorat, ta'lim sifati, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv.

Abstract: This article examines the relationship between education and pedagogy, the structural components of the pedagogical process, and methodological approaches that ensure effective teaching in the modern education system. Education is interpreted as a holistic system including goals, content, methods, tools, assessment, and outcomes. The paper also highlights learner-centered instruction, interactive methods, competence-based education, reflection, and pedagogical communication. The study is based on analysis, comparison, generalization, and a systems approach. The results show that the quality of education depends on the harmony among learner activity, teacher mastery, and the educational environment.

Keywords: education, pedagogy, didactics, pedagogical process, interactive methods, competence, assessment, teaching mastery, education quality.

Kirish

Ta'lim jamiyatning intellektual, ma'naviy va iqtisodiy rivojlanishini belgilovchi eng muhim ijtimoiy institutlardan biridir. Har qanday jamiyatning taraqqiyot sur'ati avvalo unda faoliyat yuritayotgan ta'lim tizimining sifati, pedagogik kadrlarning tayyorgarligi va yosh avlodni tarbiyalashga bo'lgan yondashuviga bog'liq. Shu bois ta'lim ham nazariy, ham amaliy jihatdan muntazam takomillashib boradigan murakkab tizim sifatida qaraladi.

Pedagogika esa ta'lim va tarbiyaning mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillari hamda samarali tashkil etish usullarini o'rganadigan fan bo'lib, u insonni shakllantirish bilan bog'liq jarayonlarni ilmiy asosda tahlil qiladi. Pedagogik bilimlar o'qituvchining kundalik faoliyati, darsni loyihalash, o'quvchilar bilan muloqot o'rnatish, baholash mezonlarini ishlab chiqish va ta'lim natijalarini tahlil etishda muhim metodologik po'ndevor bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy davrda ta'limga qo'yilayotgan talablar ancha kengaydi. Endilikda faqat tayyor bilimni uzatish emas, balki o'quvchini mustaqil fikrlashga, muammoga yechim topishga, axborotni tanqidiy tahlil qilishga, jamoada ishlashga va o'z ustida ishlashga o'rgatish muhim bo'lib qoldi. Bunday vazifalar pedagogik jarayonni yangi metodlar, interfaol shakllar va kompetensiyaga asoslangan baholash vositalari bilan boyitishni talab etadi.

Ta'lim va pedagogika masalalarini tahlil qilish dolzarbligi shundaki, sifatli pedagogik tashkil etishsiz o'quv dasturlarini yangilash, raqamli vositalarni joriy etish yoki baholash tizimini isloh qilish yetarli natija bermaydi. Chunki ta'lim sifati ko'p jihatdan o'qituvchi, o'quvchi va ta'lim muhiti o'rtasidagi o'zaro ta'sirning qanchalik puxta yo'lga qo'yilganiga bog'liq.

Maqolaning maqsadi ta'lim va pedagogika tushunchalarining nazariy mohiyatini ochib berish, pedagogik jarayonning asosiy komponentlarini tizimli yoritish hamda zamonaviy sharoitda samarali ta'limni tashkil etishning metodik omillarini ko'rsatishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun pedagogik adabiyotlar tahlili, qiyosiy yondashuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Pedagogika bo'yicha fundamental darslik va o'quv qo'llanmalarda ta'lim jarayoni maqsadli, rejalashtirilgan, boshqariladigan va natijaga yo'naltirilgan ijtimoiy-pedagogik faoliyat sifatida talqin etiladi. Klassik pedagogik adabiyotlarda didaktika, tarbiya nazariyasi, pedagogik muloqot, shaxs rivoji, o'qituvchi mahorati va ta'lim tizimlarini boshqarish masalalari o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Shu ma'noda ta'lim faqat bilim berishdan iborat jarayon emas, balki shaxsni shakllantirish, qadriyatlarini uzatish va ijtimoiy tajribani o'zlashtirish mexanizmidir.

Pedagogika bo'yicha nufuzli manbalarda o'quvchi shaxsiga hurmat, faoliyatga jalb etish, izchillik, ko'rgazmalilik, hayot bilan bog'liqlik va reflektiv tahlil kabi tamoyillarning alohida o'rni qayd etiladi. Bu tamoyillar darsning tashkiliy modeli, mashg'ulotning mazmuni va baholash tizimini belgilashda asos bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni sharhlovchi qo'llanmalarda ta'lim samaradorligini oshirish uchun faol usullar, kichik guruhlar bilan ishlash, keys-stadi, muammoli ta'lim va loyihaviy yondashuv tavsiya etiladi.

Interfaol metodlar haqidagi metodik manbalarda o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki bilimni o'z faoliyati orqali egallovchi subyekt sifatida tasvirlanadi. Bunday yondashuv o'qituvchini axborot uzatuvchidan ko'ra ko'proq tashkilotchi, yo'naltiruvchi va fasilitator darajasiga olib chiqadi. Natijada darsda savol-javob, munozara, taqqoslash, guruhli tahlil va mustaqil qaror qabul qilishga doir vazifalar ko'payadi.

Pedagogik mahoratga bag'ishlangan adabiyotlar o'qituvchining nutq madaniyati, kasbiy etika, kuzatuvchanlik, emotsional barqarorlik, darsni boshqarish ko'nikmasi va talabning ichki imkoniyatlarini ochishga qaratilgan yondashuvini alohida qadrlaydi. Demak, ta'lim sifati nafaqat dastur mazmuniga, balki mazkur mazmunni qanday pedagogik usulda yetkazish masalasiga ham chambarchas bog'liq.

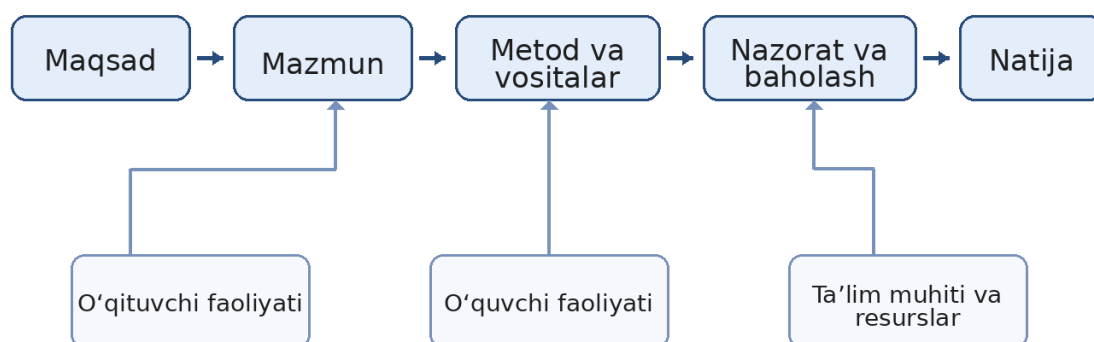
Ushbu maqolada tahlil, tavsifiy sharhlash, qiyoslash va tizimlashtirish metodlari qo'llanildi. Avvalo, ta'lim va pedagogikaga doir darslik hamda o'quv qo'llanmalardagi nazariy qarashlar umumlashtirildi. So'ngra ularning zamonaviy ta'lim amaliyotiga tatbiq etilishi qiyosiy yondashuv asosida ko'rib chiqildi. Yakunda esa samarali pedagogik jarayonni tashkil etuvchi komponentlar yagona model sifatida talqin qilindi.

Metodik jihatdan mazkur maqola nazariy xarakterga ega bo'lib, unda empirik eksperiment emas, balki ilmiy manbalarni konseptual tahlil qilish ustuvor o'rin egallaydi. Bunday yondashuv mavzuning umumiy nazariy asoslarini yoritishda, pedagogik tushunchalar o'rtasidagi ichki mantiqiy bog'liqlikni ko'rsatishda hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda samarali hisoblanadi.

1-jadval. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan asosiy pedagogik yondashuvlar

Yondashuv turi	Mazmuni	Qo'llash shakllari	Kutiladigan natija
Shaxsga yo'naltirilgan	O'quvchining qobiliyati, ehtiyoji va individual sur'atini hisobga oladi.	Differensial topshiriq, individual maslahat, refleksiya.	Faollik, motivatsiya va mustaqillik kuchayadi.
Interfaol	Bilimni hamkorlikda o'zlashtirish va muloqot orqali anglashga tayangan yondashuv.	Bahs-munozara, aqliy hujum, kichik guruhlar, klaster.	Tanqidiy fikrlash va jamoaviy ishlash rivojlanadi.
Muammoli ta'lim	O'quvchini tayyor javob emas, muammo vaziyatidan kelib chiqib izlanishga yo'naltiradi.	Muammoli savol, keys, tahliliy topshiriq.	Tahlil qilish va yechim topish ko'nikmasi shakllanadi.
Kompetensiyaviy	Bilimni amaliy vaziyatda qo'llash va natijani faoliyat bilan bog'lashga qaratiladi.	Loyiha, amaliy mashg'ulot, portfolioga asoslangan ish.	Kasbiy va hayotiy kompetensiyalar rivojlanadi.
Refleksiv-baholovchi	Ta'lim natijasini tahlil qilish, xatolarni anglash va keyingi qadamlarga yo'naltirishni ko'zlaydi.	O'zini baholash, mezonli baholash, teskari aloqa.	Mas'uliyat va o'zini rivojlantirish ehtiyoji ortadi.

Pedagogik jarayonning o'zaro bog'liq tarkibiy qismlari

Izoh: jarayon elementlari o'zaro uyg'un ishlaganda ta'lim samaradorligi oshadi.

1-rasm. Pedagogik jarayonning o'zaro bog'liq tarkibiy qismlari (muallif ishlanmasi)

Muhokama

Ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun uning barcha tarkibiy qismlarini alohida emas, balki tizim sifatida ko'rish lozim. Maqsad aniq qo'yilmasa, mazmunning tanlanishi qiynlashadi; mazmun o'quvchi ehtiyojiga mos kelmasa, metodlar kutilgan samarani bermaydi; baholash mezonlari noaniq bo'lsa, natijani xolis tahlil qilish imkoni kamayadi. Shuning uchun pedagogik jarayonni loyihalashda izchillik va ichki uyg'unlik birlamchi talab sanaladi.

Pedagogik muhokamalarda ko'pincha ta'limdagi asosiy muammo metod tanlashga taqaladi, degan qarash uchraydi. Aslida esa metod – maqsad, mazmun va auditoriya xususiyatlaridan kelib chiqib tanlanadigan vositadir. Bir metod barcha vaziyatda bir xil natija bermaydi. Masalan, faktik materialni izchil tushuntirish talab etilgan mavzularda qisqa ma'ruza yoki sharh zarur bo'lishi mumkin, biroq murakkab tushunchalarni o'zlashtirish va mustahkamlash bosqichida munozara, muammoli vaziyat va jamoaviy tahlil samaraliroq bo'ladi.

Shaxsga yo'naltirilgan pedagogika nuqtayi nazaridan har bir o'quvchi o'ziga xos sur'at, qiziqish va qobiliyatga ega. Demak, o'qituvchi darsni o'rtacha o'quvchiga emas, balki turli darajadagi tayyorgarlikka ega auditoriyaga moslashtira olishi kerak. Bu esa differensial topshiriqlar, bosqichli ko'mak, tanlovli vazifalar va muntazam teskari aloqani talab etadi.

Bugungi ta'lim amaliyotida interfaol metodlarning keng qo'llanishi bejiz emas. Chunki bunday metodlar o'quvchini faollikka undaydi, fikrini ifodalashga o'rgatadi, tinglash va bahs madaniyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, interfaol dars o'qituvchidan puxta reja, aniq vaqt taqsimoti va mavzuga mos savollar tizimini tayyorlashni talab qiladi. Aks holda interfaollik tashqi faollik darajasida qolib ketishi mumkin.

Pedagogik mahoratning yana bir muhim jihati baholash madaniyati bilan bog'liq. Baholash faqat nazorat vositasi emas, balki o'quvchini rivojlantirish instrumenti hamdir. Mezonli baholash, formatif teskari aloqa va o'z-o'zini baholash elementlari darsga kiritilganda o'quvchi o'z kamchiliklarini ko'ra boshlaydi, kuchli tomonlarini anglaydi va keyingi o'quv faoliyatini ongli ravishda rejalashtiradi.

Pedagogik muhitning psixologik iqlimi ham alohida ahamiyatga ega. O'quvchi xatodan qo'rqmaydigan, savol berishga uyalmaydigan, fikri hurmat qilinadigan muhitda tezroq rivojlanadi. Shuning uchun ta'lim va pedagogika haqida gapirganda, faqat texnologik vositalar yoki metodlar bilan cheklanib qolmasdan, sinfdagi muloqot madaniyati, ishonch va hamkorlik tamoyillariga ham e'tibor qaratish lozim.

Raqamli texnologiyalar kirib kelishi bilan pedagogik jarayon yanada ko'p imkoniyatga ega bo'ldi. Biroq elektron platforma, taqdimot yoki test tizimining o'zi ta'lim sifatini avtomatik oshirmaydi. Raqamli vosita mazmunan to'g'ri pedagogik maqsadga xizmat qilgandagina foyda beradi. Demak, texnologiya pedagogikani almashtirmaydi; aksincha, puxta pedagogik yondashuvni kuchaytiruvchi qo'shimcha vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Natijalar

Amalga oshirilgan nazariy tahlil natijasida ta'lim va pedagogika o'rtasidagi munosabat ko'p qirrali ekanligi aniqlandi. Ta'lim jarayoni pedagogik nazariyasiz mexanik tus olishi, pedagogika esa ta'lim amaliyotisiz mavhum qolishi mumkin. Shu sababli ular bir-birini to'ldiradigan va amaliy samaradorlikni belgilaydigan yagona ilmiy-amaliy maydon sifatida qaralishi lozim.

Birinchidan, pedagogik jarayonning asosiy tarkibiy qismlari – maqsad, mazmun, metod, vosita, nazorat va natija – o'zaro uzviy bog'liq tizimni tashkil etadi. Ulardan biridagi kamchilik boshqalar

samaradorligiga ham salbiy ta'sir qiladi. Bu xulosa darsni loyihalashda tizimli yondashuvni qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Ikkinchidan, zamonaviy ta'lim samaradorligi o'quvchi faolligiga tayanadi. Passiv tinglovchi modeli o'rnini faol ishtirokchi modeli egallamoqda. Shuning uchun interfaol metodlar, muammoli topshiriqlar, teskari aloqa va refleksiya elementlari darsning ajralmas qismiga aylanishi kerak.

Uchinchidan, pedagogik mahorat ta'lim sifati uchun hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. O'qituvchining kasbiy bilimdonligi, nutq madaniyati, metod tanlash qobiliyati, auditoriya bilan ishlash mahorati hamda baholash madaniyati o'quv natijalariga to'g'ridan to'g'ri ta'sir ko'rsatadi.

To'rtinchidan, samarali pedagogik muhitning shakllanishi ijobiy psixologik iqlim, hamkorlik, hurmat va motivatsiya bilan uzviy bog'liq. Bunday muhit yaratilganda o'quvchilar o'z fikrini erkin ifodalaydi, xatodan saboq chiqaradi va mustaqil rivojlanishga intiladi.

Beshinchidan, nazariy manbalar asosida ishlab chiqilgan umumlashtirilgan model pedagogik qarorlarni rejalashtirishda, metodik tavsiyalar ishlab chiqishda va ta'lim sifati baholash mezonlarini takomillashtirishda foydalanish uchun qulay asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta'lim va pedagogika bir-biridan ajralmas tushunchalar bo'lib, ularning uyg'unligi jamiyat rivojiga xizmat qiladigan barkamol shaxsni shakllantirishning zarur sharti hisoblanadi. Ta'limning mazmuni qanchalik mukammal bo'lmasin, u pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etilmasa, kutilgan natijaga erishish mushkul.

Pedagogika fanining nazariy yutuqlari o'qituvchiga dars maqsadini aniq belgilash, mos metod va vositalarni tanlash, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, samarali baholash tizimini qurish va ta'lim muhitini rivojlantirish imkonini beradi. Shu bois har qanday islohot markazida pedagogik fikr, pedagogik madaniyat va pedagogik mas'uliyat turishi lozim.

Zamonaviy ta'lim amaliyoti o'qituvchidan faqat predmet bo'yicha bilim emas, balki didaktik tafakkur, kommunikativ salohiyat, ijodkorlik va refleksiv yondashuvni ham talab qiladi. O'quvchi esa tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki bilimni faol ravishda quruvchi subyekt sifatida qaralishi kerak.

Kelgusida ta'lim sifati oshirish uchun pedagogik texnologiyalarni mazmunan asosli tanlash, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni kengaytirish, baholashning rivojlantiruvchi shakllarini ommalashtirish va o'qituvchilarning kasbiy mahoratini muntazam oshirib borish muhim vazifa bo'lib qoladi. Mazkur maqola ana shu yo'nalishlarda ilmiy-metodik asos vazifasini bajarishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo'jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. – 160 b.
2. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 261 b.
3. Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2013. – 116 b.
4. Ochilov M., Ochilova N. Oliy maktab pedagogikasi. – Toshkent: Aloqachi, 2008. – 304 b.
5. Slastenin V. A., Isayev I. F., Mishchenko A. I., Shiyonov E. N. Pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2013. – 496 b.
6. Podlasy I. P. Pedagogika. – Moskva: Yurayt, 2011. – 574 b.

